

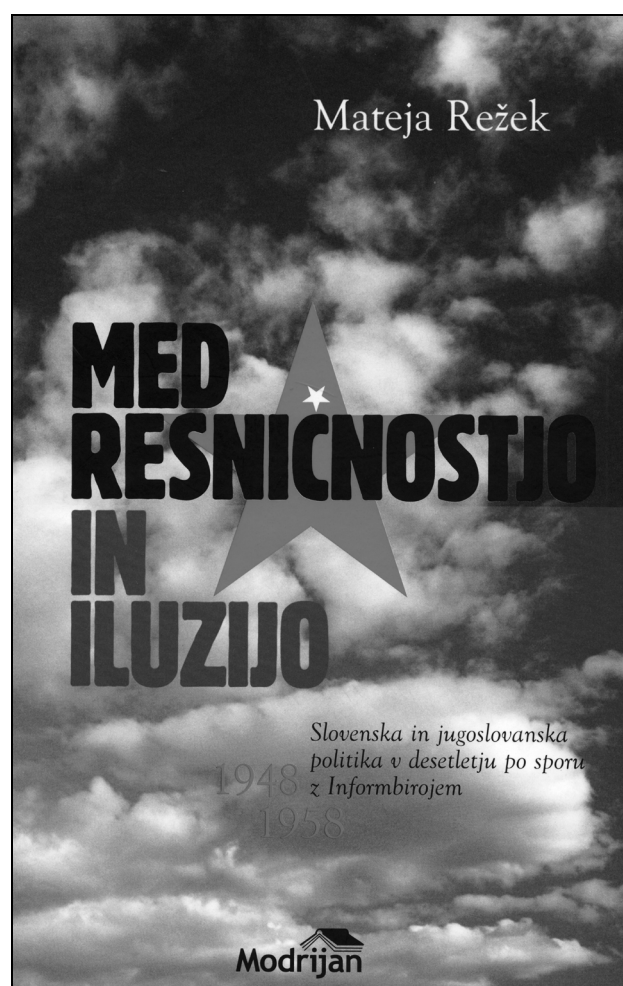
hoče "pomiriti z zakoni". Fanica pa si je iz srca želela, da bi to storil, ker je imela "dovolj vsega, tudi narodnega mučeništva". O teh problemih se je izrazila še ostreje, ko je možu potožila, da sta bila slaba politika, ker bi si bila drugače bolje postlala, napravila pa sta veliko napak in si priborila "samo mižerijo". S politiko takrat ni hotela več živeti, želela si je samo notranjega miru. Otrok je bil edino, za kar se ji je zdelo vredno delati in ljubiti. Poznavajoč Faničin lik, je jasno, da teh stališč ni mogoče interpretirati kot preprosto odrekanje boju zatiranih in v smislu obupanja pred premočnim fašističnim sovražnikom, ampak kot dokaz dinamičnih odnosov in kompleksne psihologije, ki je bila lastna tudi neomajnim upornikom iz prvih bojnih vrst.

Bralec bo v knjigi našel še veliko podobnih vidikov in elementov, ki pomagajo spoznavati ljudi in čas. V uvodni besedi se avtor Žarko Rovšček, ki je leta 2000 uredil tudi Jelinčičev zbornik, spominja svojih dvomov, da bi se moglo že temeljitim obdelavam Jelinčičevega življenja in dela še kaj bistvenega dodati. Ko se je lotil pričujoče knjige pa je spoznal, da se vendarle "vedno še kaj najde". Ta trditev je splošno veljavna in knjiga nakazuje smer, v kateri bi bilo vredno nadaljevati z raziskovalnimi prizadevanji. Raznarodovanje in antifašistični odpor med svetovnimi vojnami sta skupaj z narodnoosvobodilno borbo najboljše raziskani tematski področji primorske polpretekle zgodovine. O njih je na voljo obsežna literatura, s tem da je bila pozornost posvečena predvsem političnim vidikom, organiziranemu narodnoobrambnemu udejstvovanju, "velikim dogodkom" in "pomembnim datumom", ki so se (tudi zaradi spominskega obhajanja) najgloblje vtisnili v primorsko kolektivno zavest. Dela, kot pričujoče, pa opozarjajo na potrebo po izpopolnjevanju zgodovinskega mozaika z navidezno manj izrazitimi delci, ki sliki dodajo večdimenzionalno ozadje, jo naredijo kompleksnejšo in zato realnejšo. Če upoštevamo, da so bili pod fašizmom Slovenci prisiljeni k popolnemu političnemu in kulturnemu molku ter da so arhivski viri za zgodovino Julijske krajine iz tistega časa večinoma izraz zatiralskih italijanskih oblasti, lahko razumemo še večji pomen, ki ga ima vsak dokument, iz katerega je neposredno mogoče razbrati misli, občutke, izkušnje izstopajočega lika kot tudi povprečnega človeka. Ugotovimo lahko tudi, da imajo za potrpežljivo iskanje in preučevanje na tem področju velike zasluge samo formalno neprofesionalni zgodovinsopisci, kot je Žarko Rovšček. V želji, da bi še naprej tako zavzeto vztrajal, mu dolgujemo iskreno pohvalo in zahvalo.

Aleksej Kalc

Mateja Režek: *MED RESNICNOSTJO IN ILUZIJO. SLOVENSKA IN JUGOSLOVANSKA POLITIKA V DESETLETJU PO SPORU Z INFORMBIROJEM (1948–1958)*. Ljubljana, Modrijan, 2005, 224 str.

Konec lanskega leta je izšla temeljna zgodovinska študija o političnih in ideoloških spremembah v Sloveniji in Jugoslaviji v petdesetih letih 20. stoletja avtorice Mateje Režek, znanstvene sodelavke na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Pred nami je sistematična in znanstveno korektna raziskava enega najbolj zapletenih in protislovnih obdobjev v slovenski in jugoslovanski povojni zgodovini – desetletja po sporu z Informbirojem, ki v slovenskem zgodovinsopisu doslej še ni bilo raziskano in kritično predstavljeno. Knjiga, ki je hkrati avtoričina doktorska disertacija, temelji na številnih in raznovrstnih virih, med katerimi prevladuje arhivsko gradivo najvišjih slovenskih in jugoslovanskih državnih in političnih ustanov, opremljena pa je tudi z večinoma še neobjavljenimi fotografijami, ki smiselno dopolnjujejo in zaokrožujejo vsebino knjige.

V uvodu je avtorica orisala ključne značilnosti slovenske in jugoslovanske politike neposredno po drugi svetovni vojni, temu pa sledijo tri glavna, kronološko zasnovana poglavja s tematskimi podpoglavji. Že med sprehodom po naslovih poglavij (*Čas iskanj*, *Politični zastoj*, *Razpoke v monolitu*) postanejo očitna velika politična nihanja, ki so zaznamovala obravnavano obdobje, poudarek knjige pa je predvsem na političnih spremembah po sporu z Informbirojem in njihovem odsevu na nekaterih najpomembnejših področjih družbenega in političnega življenja.

Poglavje *Čas iskanj* prične zgodbo po sporu z Informbirojem. Jugoslovansko politično vodstvo se je na spor s Stalinom sprva odzivalo precej zmedeno, saj je na eni strani zavračalo sovjetske obtožbe, na drugi strani pa se še trdneje oprijelo stalinizma. K iskanju novih rešitev jih je prisilila šele zaostrena gospodarska in politična kriza ter grožnja z oboroženim posegom z Vzhoda. Povsem osamljeno jugoslovansko vodstvo je začelo iskati stik z zahodnimi velesilami, te pa so v zameno za svojo pomoč pričakovale koncesije v smeri demokratizacije jugoslovanskega političnega sistema. Hkrati so se partijski voditelji podali na pot ideoloških iskanj, ki jih je prek kritike sovjetskega modela socializma, zlasti njegove birokracije in centralizma, med drugim pripeljala do uvedbe samoupravljanja, poenostavitve gigantskega državnega aparata in vsaj navidezne decentralizacije oblasti. Iskanje alternative sovjetskemu sistemu je na deklarativni ravni svoj vrhunec doseglo leta 1952 na, kot pravi avtorica, kontroverznem šestemu kongresu KPJ. Na njem se je komunistična partija preimenovala v zvezo komunistov ter se zavzela za ločitev partijske in državne oblasti, s čimer se je deklarativno odrekla neposredni oblasti. Spremembe naj bi vzklicale tudi na drugih področjih družbenega in političnega življenja, vendar dejansko za to v začetku petdesetih let ni bilo ne pogojev, ne iskrene pripravljenosti. Partijska in državna oblast sta še naprej hodili tesno druga ob drugi, o vsem pa je še vedno odločal politburo oziroma izvršni komite ZKJ. Iz reformne moke je bilo zatorej bolj malo demokratičnega kruha, prepad med dejanskim stanjem in deklarativnimi opredelitvami – med resničnostjo in iluzijo, kakršen je tudi naslov knjige, pa se je poglobljajal.

V začetku petdesetih let so bili storjeni tudi koraki v smeri samostojnejše ljudskofrontne organizacije, preimenovala v SZDL, vendar so se izkazali prej kot slepilni manever za zahodne zaveznike, ki so pričakovali vsaj zasilno pluralizacijo političnega življenja. Val sprememb je zajel tudi pravosodje in kazensko pravo, ki sta se navzven sicer otresla stalinističnega dogmatizma, a še vedno ostala daleč od demokratičnih pravnih norm. Kljub temu se je število političnih deliktov znižalo, sodišča pa so izrekala tudi milejše kazni. V popolnem nasprotju z razvojem kaznovalne politike so bili sodni procesi proti duhovnikom, ki so prav v začetku petdesetih let dosegli enega od vrhuncev. V tem obdobju

nikakor ne moremo govoriti o otoplitvi odnosa države do katoliške cerkve, kajti oblast ni popustila niti pri omejevanju njene vloge v družbi niti ni pomirila odnosov z Vatikanom. Še več, z novimi ukrepi je še bolj omejila vpliv katoliške cerkve na področju vzgoje in izobraževanja, ostro pa je nastopala tudi proti katoliški inteligenci in tisku. Poleg tega je oblast poskušala z ustanavljanjem duhovniških društev odtrgati domačo katoliško cerkev od Vatikana, odnose z njim pa je zapletalo tudi nerešeno tržaško vprašanje.

Formalno je prvo obdobje iskanja lastne poti v socializem zaokrožil sprejem ustavnega zakona januarja 1953, ki je v veliki meri zamenjal ustavo iz leta 1946. Zaznavno je spremenil tudi značaj zvezne skupščine, ki je sicer ostala dvodomna, vendar je na piedestal postavil razredni princip, ki je zakraljeval nad nacionalnim. Zbor proizvajalcev je postal samostojen dom, zbor narodov pa se je kot poldom praktično utopil v zveznem zboru, s čimer so bile že tako omejene pravice posameznih narodov in republik še bolj okrnjene.

Drugo poglavje, ki nosi naslov *Politični zastoj*, obravnava ustavitve reformnih procesov leta 1953, ko so v političnem vrhu znova prevladali zagovorniki politike trde roke. Na eni strani je zasuku botrovala Stalinova smrt in upanje na otoplitev odnosov s Sovjetsko zvezo, na drugi strani pa skoraj paničen strah jugoslovanskih komunistov, da bi jim hkrati z demokratizacijo političnega sistema oblast spolzela skozi prste. Napetost v političnem vrhu je zaostрил tudi sekretar izvršnega komiteja Milovan Đilas, ki je v svojih znamenitih člankih v Borbi partiji odrekel nič manj kot pravico do političnega monopola. Njegova politična odstranitev je simbolično zaokročila in tudi zaključila reformno obdobje ali – če hočete – prvi "partijski liberalizem", po katerem so iz partije za celo desetletje izginile zamisli o kakršnikoli demokratizaciji. Tudi ideja o uvedbi komun, ki bi bile orodje decentralizacije države, se je v praksi sprevrgla, saj so komune postale le izpostave centralne oblasti. Obenem so z njihovo uvedbo znova okrnili pravice republik, saj so se lokalne skupnosti krepile predvsem na račun reubliških pristojnosti.

Sredi petdesetih let je v notranji politiki zavladovalo zatišje, vendar pa to ni trajalo dolgo, pojasni avtorica v zadnjem poglavju z naslovom *Razpoke v monolitu*. Ponovna centralizacija oblasti, najbolj pereča na področju gospodarstva, je dodobra obremenila odnose med republikami in federacijo ter poglobila nasprotja med republiškimi vodstvi. Na eni strani je bilo torej mogoče opaziti nasprotje med gospodarsko razvitejšimi deli države in manj razvitimi, na drugi strani pa so odnose zaostrovali tudi poskusi kulturne unifikacije jugoslovanskega prostora. Kritikom teh procesov, ki so prihajali zlasti iz vrst slovenskih gospodarstvenikov in intelektualcev, ni šlo najbolj na roko dejstvo, da je večina jugoslovanskega in slovenskega partijskega vrha še vedno prisegala na delavski internacionalizem in verjela, da

je bilo nacionalno vprašanje rešeno z revolucijo in oblikovanjem federacije. Ob perečih političnih vprašanjih sta se v drugi polovici petdesetih let vendarle tudi v partijskem vrhu izoblikovali dve usmeritvi. Prva, ki je imela privrženca predvsem v srbskem partijskem vodstvu in zvezni administraciji, uživala pa je tudi tiho Titovo podporo, se je nagibala k centralizmu in integraciji na vseh področjih, druga usmeritev, ki ji je pripadal del slovenskega in hrvaškega partijskega vodstva, pa je zagovarjala federalizem, decentralizacijo in poglobljanje samoupravljanja. Skupno jima je bilo le vztrajanje pri močni partijski oblasti, kar je bila slaba popotnica za kakršnokoli demokratizacijo. Obe usmeritvi sta dobili priložnost za soočenje ob rudarski stavki v Trbovljah januarja 1958, ki je močno zamajala partijske temelje, vendar so se partijski voditelji odkriti konfrontaciji tedaj izognili.

Pripoved se zaključuje s sedmim kongresom ZKJ aprila 1958 v Ljubljani, ki je sprejel zadnji partijski program. Kongres je zaznamoval tudi odprtje nacionalnega vprašanja, pri čemer so prednjačili Slovenci, ki so, res previdno, poudarjali pravico do samostojnega nacionalnega razvoja, medtem ko so njihovi tovariši iz srbskih partijskih vrst naplavili celo zamisel o ukinitvi republik in njihovi nadomestitvi s komunami. Prav ta razhajanja so v marsičem botrovala političnim krizam, ki so spremljale Jugoslavijo vse do njenega razpada.

Knjiga ne govori le o političnih spremembah po sporu z Informbirojem, temveč opisuje tudi razvoj jugoslovanskega socializma v petdesetih letih, ki ni bil ne premočrten, ne enoznačen. Razkriva tudi (zgodnje) kontradike socializma in zametke nasprotij, ki so naposled zrušili jugoslovansko socialistično zgradbo. Spotoma nas popelje v svet jugoslovanske zunanje politike, saj oriše tako stališča zahodnih velesil in njihovo nejeverno spremljanje "jugoslovanskega eksperimenta", kot tudi nihanje odnosov s Sovjetsko zvezo. Avtorica podrobneje razgrinja tudi vpliv "jugoslovanskih" političnih odločitev na slovenski prostor in poglede slovenskih politikov. Navsezadnje smo imeli Slovenci s Kardeljem, pa ne le z njim, v najvišjem partijskem vrhu ljudi, ki so pomembno (so)oblikovali jugoslovanske politične odločitve.

Knjiga Mateje Režek, ki bralcu s strnjeno in z ubrano, niti na enem mestu dolgovezno pripovedjo približa obravnavano tematiko, je v slovenskem zgodovinsko-pisju dobrodošla novost. Gre za temeljno delo o enem od pomembnejših obdobjev slovenske novejšje politične zgodovine, ki doslej še ni bilo opravljeno. Glede na to, da gre za avtoričin knjižni prvenec, se z veseljem nadajamo njenih novih raziskav, saj si vsako od tematskih poglavij zasluži podrobnejšo raziskavo ali osvetlitev skozi celotno obdobje socializma, relevantne pa bi bile tudi politične biografije, denimo Edvarda Kardelja in drugih vplivnih slovenskih politikov.

Tadeja Tomišek Rihtar

Marija Petener-Lorenzin: BIBLIOGRAFIJA BUZETSKOG ZBORNIKA (1996.–2005.). BUZETSKI ZBORNIK 32.

Buzet, Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište "Augustin Vivoda" Buzet, 2005, 146 str.

Pazinska nakladnička kuća "Josip Turčinović" d. o. o., uz bužetske suizdavače, Katedru Čakavskog sabora i Pučko otvoreno učilište "Augustin Vivoda", tiskala je 32. knjigu "Buzetskog zbornika", posvećenu bibliografiji svakako jednog od najpoznatijih istarskih godišnjaka, koju je sastavila voditeljica knjižnice Filozofskog fakulteta u Puli Marija Petener-Lorenzin, prof. Spomenuta bibliografija obuhvaća razdoblje od 1996. do 2005. i kronološki se nadovezuje na prethodnu, prvu, koja se odnosi na period od 1976. do 1995., također iz pera iste autorice.

Zavičajni periodik "Buzetski zbornik" izlazi već punih 30 godina: prvi je broj tiskan sada već daleke 1976. Od samoga je početka sadržaj časopisa vezan za radove izložene na znanstvenom skupu "Buzetski dani", koji se od 1970. do 1993. svake godine održavao uz općinski blagdan, 8. rujna, a od 1994. održava se uz program Dana grada, poznatu "Subotinu". Prilozi u zborniku odnose se na 35 znanstvenih skupova, na kojima je do sada pročitano više od 400 radova.

